

УДК: 343.9

Тичина Дмитро Михайлович,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
(Національна академія внутрішніх справ, м. Київ)

БІОЛОГІЧНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ СЕКСУАЛЬНОСТІ

Сексуальна освіченість є важливою передумовою гармонійного особистого життя людини, збереження і поліпшення її репродуктивного здоров'я, правильного статевих виховання дітей, толерантного ставлення до осіб із нетиповою сексуальною поведінкою. У даному дослідженні проведено аналіз детермінантів, що сприяють розвитку сексуальності особи. Наголошено на необхідності концептуального розмежування соціально-нормативних та індивідуально-особистісних аспектів поведінки.

Ключові слова: сексуальність, детермінанти, біологічні відхилення, психологічні відхилення, запобігання.

Багатоманітність психічного життя людини пов'язана з її самореалізацією в інтимній сфері. Гармонійність, повноцінність її статевого життя взаємопов'язані із здатністю розуміти себе, самодостатністю, буттєвим оптимізмом в усіх вимірах життєдіяльності, знання психічних механізмів і закономірностей, які обумовлюють сексуальну поведінку особистості.

Людську сексуальність важко зрозуміти поза суспільством і культурою. Настільки ж правильне і зворотне твердження: неможливо зрозуміти спосіб життя суспільства, не розуміючи особливостей сексуальної поведінки складових його індивідів і того, як ця поведінка і самі статеві відмінності осмислюються і символізуються в культурі.

Як зазначав Ф. Енгельс, згідно з матеріалістичним розумінням, визначальним моментом в історії є в решті-решт виробництво і відтворення безпосереднього життя. Але саме воно буває двоякого роду. З одного боку, це виробництво засобів до життя: предметів харчування, одягу, житла і необхідних для цього знарядь; з іншого боку — продовження людського роду [1]. Другий аспект передбачає дослідження не тільки форм шлюбу та сім'ї, а й власне репродуктивної поведінки (народжуваність і т. п.), а також регулювання його соціально-культурних норм і стимулів.

Таким чином, перед нами стоїть двоєдине завдання:

- 1) зрозуміти, як суспільні відносини і культура формують і видозмінюють взаємини статей, включаючи їхні еротичні реакції;
- 2) з'ясувати, як сексуальність і конкретні її форми прояву впливають на розвиток суспільних відносин і культури.

Галузь досліджень, яку умовно можна назвати соціально-культурною соціологією, виникла наприкінці XIX століття і спочатку була справою ентузіастів, звернення ж до даної теми професійних етнографів частково було пов'язане із впливом З. Фрейда і «психологічної антропології» (теорії «культури і особистості»), оскільки багато положень психоаналізу підкріплювалися посиланнями на етнографічні дані. Етнографи повинні були перевірити ці теорії на конкретному матеріалі. Чи можна безвідносно до фрейдизму вивчати спосіб життя будь-якого народу, тобто без урахування типового для нього статевого розподілу праці, статевого самоаналізу (символізму), шлюбно-сімейних відносин і статевої моралі?

У 20–30-х роках XX століття з'являється ряд важливих досліджень, присвячених сексуальній поведінці, перш за все, це роботи англійського етнографа і соціолога Броніслава Малиновського та американського антрополога Маргарет Мід. Ця проблема стала набагато ширше висвітлюватися в етнографічних описах і працях з історії релігії та культури. Між двома світовими війнами дослідження з соціальної і культурної соціології залишалися загально рідкісними і розрізненими.

Після другої світової війни зусиллями етнографів наука збагатилася конкретними відомостями про особливості статевого символізму і сексуальної поведінки багатьох народів світу. У зв'язку з цим виникла і нагальна потреба в більш прискіпливому узагальненні даних.

К. Форд і Ф. Біч кількісно збагатили інформацію про сексуальну поведінку більше ніж у 200 країнах світу. Антрополог Клелан Форд та етолог Франк Біч у монографії 1951 року «Зразки статевої поведінки» («Patterns of sexual behavior») [2] надали інформацію про сексуальну поведінку людей з різних культур і детально порівняли різні види тварин, приділивши особливу увагу приматам. Книга отримала позитивні відгуки і була названа класикою. Клелан Форд і Франк Біч використовують «крос-культурний кореляційний метод» у вивченні сексуальної поведінки [3], статистичний підхід, необхідний для розрізнення поведінкових тенденцій і узагальнення. Дослідники об'єднують інформацію зі 191 культури: 48 — з Океанії, 28 — з Євразії, 33 — з Африки, 57 — з Північної Америки і 26 — з Південної Америки [4]. Значна частина їхніх даних була зібрана у файлах завдяки організації, заснованій К. Фордом [5].

К. Форд і Ф. Біч пропонують інформацію з таких тем, як сексуальні позиції, тривалість (час) статевого акту, місця для спілкування, досвід оргазму, типи прелюдії, поведінка залицяння, частоти спілкування, методи залучення партнера. Також Клелан Форд і Франк Біч розглядають гомосексуалізм як у людей, так і у тварин, посилаючись на докази прийнятої гомосексуальної поведінки в 49 з 76 культур, для яких є відповідні дані. Таким чином, К. Форд і Ф. Біч дійшли висновку, що існує «основна здатність ссавців» для одностатевої поведінки [2].

Усі ці дослідження забезпечили основу подальшого вивчення вченими сексуальної поведінки людей. Так, зокрема, В. Джонсон у 1977 році опублікував перероблене видання під назвою «Людська сексуальність у чотирьох аспектах» [6]. Наукова група, до складу якої входили Вільям Х. Мастерс та В'єрджинія Е. Джонсон, були першими дослідниками природи сексуальної відповіді людини на діагностику та лікування статевої розладів і дисфункцій з 1957 року по 1990-ті роки ХХ ст.

У 1949 році американські вчені А. Кінзі і Дж. Мердок [5] звели матеріали про способи регуляції статевої поведінки в єдині таблиці.

Порівняльний аналіз взаємин статей і їхньої сексуальної поведінки у 7 різних суспільствах подано в книзі М. Мід «Чоловік та жінка» [7].

Американська антропологічна асоціація присвятила сексуальній поведінці декілька великих міждисциплінарних симпозіумів.

Важливе значення мають статистичні кроскультурні дослідження проблем статі й сексуальності. Статистичному обстеженню піддаються форми статевого розподілу праці; відмінності у способах соціалізації і в поведінці хлопчиків і дівчаток; ініціації і обряди переходу, пов'язані зі статевим дозріванням підлітків; норми, що стосуються дошлюбних та позашлюбних зв'язків; співвідношення сексуальних установок і поведінки; специфічні табу і заборони, що стосуються жіночої сексуальності і т. п. [8]. Ці дослідження дають цінну інформацію загального порядку, порівняльний аналіз якої поряд з поглибленим монографічним дослідженням конкретних культур допомагає зрозуміти варіативність та історико-еволюційні закономірності людської сексуальності.

Не відстають від етнографів і соціологи. Соціологія шлюбу і сім'ї, у межах якої традиційно вивчалася сексуальна поведінка, — одна з найпродуктивніших галузей сучасної соціології [9, с. 50–51]. В останні роки не без впливу феміністського руху виокремилася в особливий напрям соціологія статевої ролі, що вивчає закономірності статевого розподілу праці, зрушення в суспільному становищі та характер діяльності чоловіків і жінок, а також пов'язаних з цим соціально-психологічних стереотипів.

З 1975 року в США виходить спеціальний міждисциплінарний журнал «Sexual roles» («Статеві ролі»). Таким чином, після досліджень А. Кінзі сексуальна поведінка теж стала постійним предметом соціологічних досліджень.

Соціологічні і демографічні дослідження дають конкретну інформацію про стилі шлюбно-сімейного життя в різних соціальних середовищах, динаміку сексуальної поведінки

і відповідні нормативні установки. Без такої інформації педагоги й лікарі приречені працювати наосліп, а їхня діяльність іноді дає результат, протилежний бажаному.

Крім того, такі дослідження дають можливість простежити загальні тенденції розвитку від покоління до покоління протягом тривалих історичних періодів. Виключно цінну інформацію можна одержати за допомогою історичної демографії, яка простежує варіації народжуваності та динаміку позашлюбних народжень в різні історичні періоди. З'явилися перші серйозні узагальнюючі роботи з історії девіантних форм сексуальності [10] і безліч спеціальних досліджень на цю тематику [11, с. 15–16].

У зв'язку з виникненням у 70-х роках міждисциплінарної історії дитинства стала інтенсивно розвиватися також історія статевої соціалізації та сексуальної освіти [12].

Не можна не враховувати й різноманіття об'єктів досліджень:

- реальну поведінку членів суспільства, характерні для них форми сексуальної активності;
- установки й ціннісні орієнтації, тобто як вони ставляться до даних явищ;
- соціальні інститути, у межах яких протікає і якими регулюється статеве життя, наприклад форми шлюбу та сім'ї;
- культурний символізм, у якому осмислюється значення сексуальності та її проявів, наприклад релігійні уявлення про природу статевих відмінностей, сутності статевого акту;
- обряди і звичаї, за допомогою яких оформляються відповідні дії (шлюбні обряди, ініціації, оргіастичні свята) і від яких багато в чому залежить їхнє значення для учасників. Усі ці явища однаково важливі і взаємопов'язані, але їхнє вивчення передбачає різне коло джерел і різні способи інтерпретації.

Відповідно до постмодернізму Дж. Брейтвена (теорії «відновленого сорому»), необхідно відновити почуття сорому там, де воно втратило значення, не вдаючись до стигматизації, яка ганьбить людину. Дуже важливо, щоб суспільство було солідарним в оцінках дозволеної і недозволеної, ганебної і бездоганної поведінки людини.

Одного формального контролю безумовно не достатньо для вирішення такого складного соціального завдання. Якщо до вирішення проблеми насильницької злочинності та виправлення мораллю не буде залучена громада, то влада закону зведеться до безглузкого набору процедур і санкцій, які будуть мати в очах громадян довільний характер.

Якщо сором — це шлях до законослухняності в результаті вільного вибору, то репресивний соціальний контроль — шлях до законослухняності в результаті примусового вибору, тобто ненадійного, короткочасного. Сором, який воз'єднує, — це засіб запобігання злочинам, таврування ж штовхає правопорушника до кримінальної субкультури. Навіювання сорому не переходить у таврування і служить найкращим засобом соціального контролю.

Отже, можна припустити, що статеві приналежності індивіда, навіть у чисто біологічному розумінні, складна, багаторівнева система, яка складається в процесі індивідуального розвитку. Звідси випливає необхідність концептуального розмежування соціально-нормативних та індивідуально-особистісних аспектів поведінки.

Таким чином, кожен підрозділ поліції у межах своєї компетенції повинен проводити запобіжні заходи щодо насильницьких злочинів, особливо злочинів на сексуальному ґрунті. Але позитивний результат може бути досягнутий тільки на основі програмно-цільового підходу. Розробка відповідної програми включає в себе всебічний аналіз стану насильницької (сексуальної) злочинності, вивчення її детермінантів в конкретному регіоні на основі комплексного соціально-економічного аналізу стану в ньому, облік заходів загальносоціального запобігання насильницьким злочинам, прогноз їх якісних і кількісних змін, а також обґрунтування на цій основі конкретних цілей і завдань, методів і засобів впливу, визначення суб'єктів, механізму реалізації програми та етапів її виконання. Під час складання програми особлива увага приділяється взаємодії органів поліції з іншими державними органами, громадськими організаціями, адміністраціями підприємств, організацій, установ та громадянами.

Сексуальні девіації не є хворобами, тому допомога лікаря таким людям потрібна тільки в тому випадку, коли усвідомлення власних особливостей викликає у них психологічний дискомфорт. Проте межі і характеристики нормальних сексуальних проявів і поведінки точно не встановлено. У ситуаціях, що вимагають медичного втручання, людина втрачає конт-

роль над своїми діями. Сексуальні переживання набувають характеру нездоланної болісної звички, нав'язливості, подібної з такими болючими пристрастями, як потяг до алкоголю чи наркотиків. У людей із сексуальними відхиленнями поступово наростає соціальна непристосованість, ізоляція від навколишнього світу. Вони можуть відчувати свою неповноцінність, неспроможність, внутрішнє роздвоєння переживань. Наростаючий і нерозв'язний конфлікт між способами статевого задоволення і загальноприйнятими сексуальними нормами у таких людей часто призводить до важких невротичних розладів, спроб самогубства. Однак у багатьох людей із різними варіантами психосексуального розвитку не виникає почуття провини і серйозних душевних переживань. У такому випадку вони не потребують медичної допомоги.

Але слід обмовитися: окремим випадком є сексуальні відхилення, пов'язані із заповіданням фізичних чи моральних незручностей іншим людям без їхньої згоди. Подібна поведінка регулюється правовими нормами. У широкому сенсі сексуальним відхиленням вважають сексуальну поведінку, що відрізняється від прийнятих у конкретному суспільстві норм. За конкретним сексуальним злочином на психологічному рівні приховується неусвідомлене прагнення суб'єкта статі таким, яким йому хотілося б себе бачити, але яким він не є. В іншому випадку, коли злочин має захисно-компенсаторний характер, суб'єкт нібито захищає таким своєрідним способом наявні уявлення про себе з метою недопущення заниження самоприйняття.

Водночас необхідно зазначити й інші важливі моменти внутрішньої детермінації насильницької сексуальної поведінки. Йому часто сприяють визначені, нерідко цинічні уявлення про жінок, негативне, презирливе ставлення до їхньої особистої волі, достоїнства, статевої недоторканності. Для сексуального злочинця цінність жінки досить велика, але водночас надзвичайно низька її статева недоторканність.

Чим глибші і травматичніші переживання у сексуальній сфері і міжстатевих відносинах, чим менше вони усвідомлюються, тим стабільніші установки на заперечення статевої недоторканності жінки, тим вища ймовірність учинення сексуальних злочинів, у тому числі повторних. Усі ці риси морально-психологічної характеристики особи сексуального злочинця виникають не відразу. Навпаки, вони формуються, розвиваються і закріплюються з перших років життя індивіда. Тому згвалтування, як і всі інші навмисні злочини, не можуть бути випадковими. Насильницька сексуальна поведінка внутрішньо закономірна, підтверджена всім ходом життя, є ніби його підсумком. Зовнішні обставини, зокрема неналежна поведінка жертви, сп'яніння злочинця, виконують лише роль умов. Це стосується і тих випадків групових злочинів, коли сексуальний злочинець діє під впливом співучасників: він потрапляє у психологічну залежність від них, від сформованої ситуації. І якщо він учинив такі дії, це для нього закономірно.

Список використаних джерел

1. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. 2-е изд. Т. 21. С. 23–28.
2. Beach F. A., Ford C. S. Patterns of sexual behavior. («Зразки статевої поведінки»). New York: Harper & Brothers, 1951. 330 p. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Patterns_of_Sexual_Behavior.
3. Paul L. A., Irregular L. H. Connections: A History of Anthropology and Sexuality. (Нерегулярні зв'язки: історія антропології та сексуальності). *University of Nebraska Press*. 2004. P. 268–270.
4. Bolin A., Whelehan P. Perspectives on Human Sexuality. (Перспективи людської сексуальності). SUNY Press, 2004. P. 10.
5. Murdock G. P. «Clellan Stearns Ford, 1909–1972» *American Anthropologist, New Series*. Vol. 76. № 1 (Mar., 1974), 1974. P. 83–85.
6. Masters W. H., Johnson V. E.. *Human Sexual Response*. Toronto; New York: Bantam Books. 1966
7. Mead M. *Male and female*. (Чоловік та жінка). New York, 1951. 318 p.
8. Broude G. T. The culture he cultural management of sexuality. Ln: *Handbook of cross-cultural human development*. New York — London, 1981. P. 633–642.
9. Блага А. Б. Насильство в сім'ї (кримінологічний аналіз і запобігання): монографія. Харків: ФООП «Макаренко», 2014. 360 с.
10. Karlen L. *Sexualitat und homosexuality. New view*. New York, 1980. 318 p.
11. Михайлов О. Є. Некорисна насильницька злочинність та її попередження: монографія. Київ: НВТ «Правник» — Нац. акад. внутр. справ України, 1997. 285 с.

12. De Mause L. The evolution of childhood. In: The history of childhood. New York, 1974. P. 3–10.

Тьчина Дмитрий Михайлович,
кандидат юридических наук,
старший научный сотрудник
(Национальная академия внутренних дел, г. Киев)

БИОЛОГИЧЕСКИЕ И ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ДЕТЕРМИНАНТЫ СЕКСУАЛЬНОСТИ

Сексуальная образованность является важной предпосылкой гармоничной личной жизни человека, сохранения и улучшения его репродуктивного здоровья, правильного полового воспитания детей, толерантного отношения к лицам с нетипичным сексуальным поведением. В данном исследовании проведен анализ детерминант, способствующих развитию сексуальности человека. Отмечена необходимость концептуального разграничения социально-нормативных и индивидуально-личностных аспектов поведения.

Ключевые слова: сексуальность, детерминанты, биологические отклонения, психологические отклонения, предотвращение.

Tichina Dmitry Mikhailovich,
Doctor of Law, Senior Researcher
(National Academy of Internal Affairs, Kiev)

BIOLOGICAL AND PSYCHOLOGICAL DETERMINANTS OF SEXUALITY

Human sexuality is difficult to understand outside of society and culture. Equally authentic and the opposite: it is impossible to understand the way of life of society, not understanding the features of sexual behavior of its constituent individuals and how this behavior and the sexual differences are interpreted and symbolized in culture.

As F. Engels noted, according to materialist understanding, the decisive moment in history is ultimately the production and reproduction of direct life. But it is this, again, it is of two kinds. On the one hand – the production of means of life: food, clothing, housing and the necessary tools for it; on the other hand – the continuation of the human race.

The field of research, which can be conventionally called socio-cultural sociology, arose at the end of the nineteenth century and was initially an affair of enthusiasts, the appeal to this topic of professional ethnographers was partly due to the influence of Z. Freud and «psychological anthropology» (the theory of «culture and personality»), since many provisions of psychoanalysis were supported by references to ethnographic data.

In the 20–30's there is a series of important studies specifically devoted to sexual behavior, especially the work of the English ethnographer and sociologist Bronislaw Malinovsky and American anthropologist Margaret Mida. This problem has become much more widely covered in ethnographic descriptions and works on the history of religion and culture.

K. Ford and F. Beach quantitatively enriched information about sexual behavior in 200 human societies. Anthropologist Klean Ford and Ethnologist Frank Beach in the 1951 monograph «Patterns of sexual behavior» provide information on the sexual behavior of people from different cultures and consider detailed comparisons between different species of animals with a special emphasis on primates.

All these studies provided the basis for further study of the sexual behavior of humans by scientists. For example, in 1977, Johnson published a revised edition entitled «Human Sexuality in Four Aspects». A research team of researchers, including William H. Masters and Virginia E. Johnson, were the first researchers in the nature of the human sexual response to diagnosis and treatment of sexual disorders and dysfunctions from 1957 to the 1990s of the 20th century.

In 1949, American scientists A. Kinsey and J. Murdoch built materials on how to regulate sexual behavior in single tables.

A comparative analysis of the relationship between articles and their sexual behavior in 7 different societies is given in the book «The Man and the Woman» by M. Mida.

The American Anthropological Association has devoted a series of large interdisciplinary symposia to sexual behavior.

Of particular importance are statistical cross-cultural studies of gender and sexuality. Statistical surveys are subjected to forms of sex distribution of labor; differences in the methods of socialization and in the behavior of boys and girls; initiation and ritual of transition associated with puberty of adolescents; rules relating to abortion and extramarital affairs; the ratio of sexual settings and behavior; specific taboos and prohibitions related to female sexuality, etc.

Do not fall short of ethnographers and sociologists. The sociology of marriage and family, within which traditionally studied sexual behavior, is one of the most productive branches of contemporary sociology.

Sociological and demographic studies provide specific information on the styles of marriage and family life in various social environments, the dynamics of sexual behavior and the corresponding normative settings. Without this information, teachers and doctors are doomed to work blindly, and their activities sometimes give results that are opposite to the desired one.

J. Breitwen's postmodernism (The «Restored Shame» theory) considers it necessary to restore the sense of shame where it lost its meaning, without resorting to stigmatization, which defames a person. It is very important that society be in solidarity in the assessment of permissible and unauthorized, shameful and impeccable human behavior.

One formal control is clearly not enough to solve such a complex social task. If the community is not involved in solving the problem of violent crime and correcting morality, then the power of the law will be reduced to a senseless set of procedures and sanctions that will be in the eyes of citizens arbitrary.

If shame is a path to law-abidingness as a result of free choice, then repressive social control is the path to law-abidingness as a result of compulsory choice, that is, unreliable, short-term. The shame that reunites is a means of preventing crimes, while typing pushes the offender into a criminal subculture. Surrender of shame does not go into tribute and serves as the best means of social control.

Summing up, we can assume that the sexual affiliation of an individual, even in the purely biological sense, is a complex, multilevel system, which is formed in the process of individual development. Hence the need for a conceptual differentiation of socio-normative and individual-personality aspects of behavior.

Thus, each police unit should, within its competence, take precautionary measures against violent and, in particular, sexual offenses. But a positive result can only be achieved on the basis of a program-targeted approach.

Key words: *sexuality, determinants, biological deviations, psychological deviations, prevention.*

Надійшла до редколегії 12.05.2018